

Till: MTM,
Myndigheten för tillgängliga medier
e-post: yttranden@mtm.se

Synpunkter Promemorian ”Överväganden om en ny ordning för MTM:s anpassning av allmänlitteratur”

Afasiförbundet i Sverige

Afasiförbundet/Talknuten organiserar cirka 2400 barn, unga och vuxna med afasi eller DLD/språkstörning samt deras anhöriga. Afasi uppstår efter en förvärvad hjärnskada. Det saknas statistik över hur många som lever med afasi men en uppskattning är att cirka 7000 - 10 000 varje år får afasi efter en stroke, hjärntumör eller annan traumatisk hjärnskada. Personer med afasi har svårt att tala, förstå och processa tal och ofta att läsa, skriva och räkna, i olika omfattning och kombinationer.

DLD/språkstörning är en medfödd och livslång funktionsnedsättning som påverkar talet, språkförståelsen eller användningen av språket. Många med DLD har svårt att läsa, skriva och räkna. 7-8 procent av Sveriges befolkning lever med DLD/språkstörning.

Afasiförbundet är representerade i MTM:s brukarråd. Vi deltog vid det särskilda möte den 26 augusti på MTM som behandlade överväganden om en ny ordning för MTM:s anpassning av allmänlitteraturen och framförde våra synpunkter.

Sammanfattning

- Afasiförbundet känner en stor oro över den föreslagna förändringen av MTM arbete med anpassad litteratur.
- Personer med afasi och DLD/språkstörning behöver ofta mycket stöd för att det ska vara möjligt att låna böcker och läsa. Det är nödvändigt att tillförsäkra att "hela resan" fungerar - från att hitta en boktitel, låna en bok, till att läsa en bok och lämna tillbaka en bok. Alla dessa steg måste vara lätta att använda och universellt utformade för att läsning ska bli möjlig för våra medlemsgrupper.
- Afasiförbundet befärar att de förändringar som görs kraftigt kommer att försämra tillgången till anpassad litteratur och tillgänglig läsning för båda våra medlemsgrupper med afasi och DLD/språkstörning. Det gäller både barn, unga och vuxna.

Våra synpunkter

Afasiförbundet känner en stor oro över den föreslagna förändringen av MTM arbete med anpassad litteratur. Personer med afasi och DLD/språkstörning behöver ofta mycket stöd för att det ska vara möjligt att låna böcker och läsa. Låga trösklar krävs för att kunna använda en digital tjänst. Enkla och begripliga texter och tjänster för att kunna läsa och skriva är centralt.

Många med afasi lever i digitalt utanförskap och har svårt att använda olika typer av plattformar och digitala tjänster. Ungefär hälften med afasi har svårt att använda bankID som är en portaltjänst för andra digitala tjänster (jämför Begripsams återkommande undersökning "Svenskarna med funktionsnedsättning och internet").

Allt måste vara lätt

Digitala tjänster måste vara enkla och begripliga att förstå samt lätta att navigera och hitta i. Det behöver också se likadant ut när man ska hitta en titel och låna en bok för att man ska klara av att hitta det man söker. Det behöver fungera på samma sätt att hitta, beställa och läsa en titel varje gång. Därför har MTM förenklade Legimus-app varit bra för många.

Att låna en bok behöver också fungera "hela resan" – från att hitta boken, få tillgång till den, till att läsa den och kunna lämna tillbaka

den. Alla steg på vägen för att låna en bok kan utgöra hinder för en person med afasi eller DLD, och behöver anpassas som för att fungera.

Läsa och lyssna samtidigt

Det är vanligt att ha svårt med förståelse och att processa språk när man har afasi eller DLD/språkstörning. Därför är det viktigt att tal och text stödjer varandra. Att ta del av något med flera sinnen samtidigt kan göra det betydligt lättare att hänga med och förstå. Det är vanlig att läsa och lyssna med öron och ögon samtidigt. Teknik där den rad som läses upp markeras underlättar ytterligare för många läsare.

Personer med afasi föredrar inläsningar med mänsklig röst framför talsyntesröster. Det finns också ett behov hos båda våra medlemsgrupper av att kunna lyssna långsamt (långsamma talsyntesröster) utan att rösten förändras påtagligt. Afasiförbundet har tillsammans med ReadSpeaker tagit fram en långsam talsyntesröst, Majsan, för att möta detta behov. Det gjordes initialt med innovationsstöd från Post- och telestyrelsen år 2018.

Det behövs extra pauser i inläsningarna/talsyntesrösterna där läsaren hinner bearbeta vad den just hörde. Artikulationen behöver vara tydlig och språkmelodin korrekt. Uttalet av ett ord är viktigt för att personer med afasi och DLD/språkstörning ska kunna förstå ordet, vad man hör.

Det finns en oro bland våra medlemmar i Afasiförbundet att denna typ av funktioner och anpassningar inte kommer att finnas i många av de kommersiella produkter/titlar som tas fram av förlagen. Det finns generellt också en allmän samhällstrend att "speeda upp" lyssningstjänster i takt med att fler läsare utan funktionsnedsättning hittar till dem, snarare än att göra dem möjliga att lyssna på långsammare med bibehållen ljudkvalitet.

Variationen på en kommersiell marknad

På en öppen kommersiell marknad kommer det sannolikt att finnas variationer i hur produkter är utformade, hur man får tag i dem, lånar dem och läser dem samt hur mycket de kostar. Allt sådant kan direkt eller indirekt utgöra hinder för personer med afasi och DLD att hitta och läsa produkterna/titlarna. Det finns en risk att det blir så svårt och mödosamt att hitta och beställa olika titlar att man avstår från att läsa.

Det tål även att påminna sig om att MTM har utvecklat förenklade

appar, exempelvis Akila och den enklare appen för att låna Legimus-titlar, just eftersom användare med exempelvis afasi har tyckt att MTM anpassade standardprodukter varit för komplicerade att använda.

Universell utformning och tillgänglighet i praktiken

Begreppet universell utformning utgår från att en vara, produkt eller tjänst är anpassad för olika gruppers behov och där man planerat för dessa redan på förhand. Det innebär inte per definition att en vara, produkt eller tjänst är universellt utformad därför att den uppfyller ett visst givet tillgänglighetskrav, utan det krävs en helhetssyn. Även när en vara, tjänst eller produkt är universellt utformad kan det behövas ytterligare tillgänglighetsanpassningar för att den ska vara användbar för en specifik användare (jämför Emil Erdtmans avhandling, Lunds universitet 2024 <https://portal.research.lu.se/sv/publications/universal-design-in-practice-understanding-implementation-and-co-/>).

Det krävs därmed en noggrann granskning av kommersiellt framtagna produkter så att en inläst boktitel också fungerar för personer med olika funktionsnedsättningar och inte endast för en bredare publik utan funktionsnedsättning som uppskattar att läsa med öronen.

Afasiförbundet vill särskilt påtala att Tillgänglighetsdirektivet har stora brister när det gäller kognitiv tillgänglighet för personer med kognitiva funktionsnedsättningar. Något som ofta glöms bort när man pratar om Tillgänglighetsdirektivet. Afasiförbundet har lyft detta i flera olika remissvar samt till utredningen när lagstiftningen utreddes och implementerades i Sverige. En produkt som är tillgänglig utifrån lagstiftningen för en person med synnedsättning fungerar därför inte givet för en person med afasi eller DLD/språkstörning.

MTM roll i förhållande till våra målgrupper

MTM ska kunna ge förlag stöd kring tillgänglighetsfrågor, vilket är mycket bra. Det är dock ingen garanti för att böcker verkligen blir tillgängliga, då förlagen är vinstdrivande, självständiga och fristående aktörer.

Det krävs vidare ett samlat ansvar för att påvisa vilken anpassad litteratur som finns på marknaden och "en väg in" för att hitta anpassad litteratur. Vi hoppas att MTM kan få en sådan roll. Utan den anpassningen kommer det att bli mycket svårt för läsare med kognitiva och digitala svårigheter att hitta till den anpassade litteraturen.

Det kommer alltid vara komplicerat för kommersiella aktörer att uppfylla de tillgänglighetskrav som är mer specifika och ovanliga. Afasiförbundet ser därför att MTM även fortsatt skulle behöva erbjuda särskilda tjänster och anpassningar för våra medlemsgrupper med afasi och DLD/språkstörning. Vi har erfarenhet av att kommersiella aktörer på andra områden, exempelvis kring kommunikationshjälpmedel och träningsprogram, har försökt att ta fram specifika produkter med anpassning utifrån afasigruppen. Men då afasigruppen sällan har ekonomi för att köpa produkterna, och hjälpmedel för små grupper har svårt att komma med på regionernas hjälpmedelslistor, letar sig företagen antingen vidare till bredare målgrupper, eller lägger ned produkten.

Det krävs därför att ansvar tas på samhällsnivå för att tillgängliga anpassningar, tjänster och produkter ska finnas för personer med afasi och DLD/språkstörning. Utan ett sådant stöd är det inte möjligt att vara delaktig på lika villkor som andra medborgare.

Det har även diskuterats kring ett vitesförläggande för förlag som undlåter att göra anpassningar av sina produkter. Om ett sådant system ska införas är det viktigt att det är så kostsamma viten så att det inte blir lönsammare för förlaget att betala vitet och strunta i att anpassa sin produkt, än att anpassa. Vi har sett på andra samhällsområden att det finns aktörer som hellre betalar viten än gör anpassningar för personer med funktionsnedsättningar.

Ekonomiskt perspektiv

Att kunna låna en titel på bibliotek är avgörande för många som lever med funktionsnedsättning då en funktionsnedsättning ofta leder till sämre ekonomi och ibland fattigdom.

Om biblioteken inte har ekonomisk möjlighet att köpa in en titel kan det leda till sämre tillgång till att läsa och hänga med i samhället och aktuella frågor för den som behöver låna. Det riskerar då att bli ett demokratiproblem.

Det kan också vara så att en person med afasi skulle ha råd med en produkt men ogärna vill chansa på att köpa den, ladda ned den om den inte säkert vet att det är något som är tillgängligt och användbart för denne. Det blir då som att köpa ett par skor och upptäcka att de är i fel storlek men utan att kunna returnera dem.

Användarstudier och användarpaneler behövs

Det behövs breda användarstudier. Också inom en specifik funktionshindersgrupp är variationerna stora. Alltför ofta testas man tillgängligheten i en produkt med en person som har en given funktionsnedsättning. Man missar totalt variationen som finns inom funktionshindersgruppen.

Det är heller inte ens säkert att man testas med rätt person. Om en inläsning ska testas behöver den exempelvis testas på en person som har svårt med språklig förståelse och bearbetning av språk för att man ska testa och veta att hastighet, grad av artikulation, intonation, pausering i rösten fungerar. Den kan inte testas med en person med afasi eller DLD som inte har svårt med just detta utan andra språkliga svårigheter. Då testas man inte vad som avses att testas. Det kan tyckas självklart men är det tyvärr inte när det gäller tester med personer som har en funktionsnedsättning.

Inom detta område skulle MTM med fördel kunna få ett regeringsuppdrag som en aktör för att testa användbarheten i kommersiella aktörers arbete och bli ett kunskapsnav inom användbarhet. Ett uppdrag lite åt det håll dåvarande Hjälpmedelsinstitutet hade med sin test-/provningsverksamhet där man arbetade med breda användarpaneler. Det krävs en rejäl kunskapshöjning inom hela detta område. Något som MTM eller annan myndighet skulle kunna bidra till.

Det ska tilläggas att det är viktigt att ett sådant uppdrag inte läggs ut på entreprenad och upphandlas av konsulter av myndigheten som har fått uppdraget, utan fungerar som en in-house verksamhet 'a la Hjälpmedelsinstitutets testverksamhet. Afasiförbundet har erfarenhet av att myndigheter har gjort upphandlingar av undersökningar/tester med konsulter där myndigheten dels inte tagit höjd för våra gruppers behov i upphandlingen, och där Afasiförbundets dels gång efter annan har behövs lära upp konsulter som inte har kunskap om funktionsnedsättningar och tillgänglighet. Det leder till tester av låg kvalitet där våra medlemmar dessutom ofta tvingas avstå från att vara med. Det är ett ohållbart arbetssätt som heller inte ökar kompetensen på den givna myndigheten.

Det viktiga barnperspektivet

Många barn med DLD har kommit i gång med läsning sent (och det finns vuxna med grav språkstörning/DLD som inte kan läsa med ögonen). Skolbiblioteken fyller ofta en viktig roll. När ansvar och distributionsvägar förändras riskerar barn att falla mellan stolarna.

Det kan komma att spå på en negativ och odemokratisk utveckling där skolans särskilda anpassningar till elever med funktionsnedsättning kraftigt begränsas när nya skollagkrav träder i kraft den 1 juli 2027. Barn med funktionsnedsättning kommer då att ges stöd i ett begränsat antal ämnen åt gången och under begränsad tid. Digitala hjälpmedel fasas ut med återgång från "skärm till pärm". Med en sådan utveckling skulle det vara ännu viktigare för barn med DLD att ges tillgång till litteratur via Legimus.

Barn med funktionsnedsättning behöver ges en god start som läsare för att som vuxna kunna vara aktiva medborgare och delta i de demokratiska processerna på lika villkor som andra utan funktionsnedsättning.

Gör konsekvensanalyser utifrån användare

Förändringen som nu genomförs regleras av lagstiftning. MTM har arbetat med frågan under flera år och gjort en noggrann genomlysning utifrån ett juridiskt perspektiv och också i kontakt med förlagsbranschen och kommersiella aktörer.

Afasiförbundet tycker att det är viktigt att ett lika stort arbete nu läggs ned på att belysa olika användare och deras behov. Denna genomlysning kan inte stanna vid funktionsrättsorganisationernas möjlighet att lämna in skriftliga svar till MTM, utan en betydligt mer genomgripande genomlysning och analys behöver göras. Man bör särskilt utreda så att genomförandet av den nya lagstiftningen inte innebär att medborgare med funktionsnedsättning diskrimineras. MTM behöver även ta i beaktande att det är oerhört svårt för vissa grupper att anmäla och påvisa diskriminering. Det krävs i stället ett förebyggande arbete. Det kan också komma att krävas undantag för grupper som likt Afasiförbundets båda medlemsgrupper ofta behöver mer långtgående anpassningar för att läsning ska vara möjlig. Det går inte att likställa konsumenter utan funktionsnedsättning med konsumenter med funktionsnedsättning när det kommer till läsning och demokrati.

Stockholm 2026-09-17

Lilian Larsson
Förbundsordförande
Afasiförbundet

Karin Zättermann
Ledamot i Förbundsstyrelsen Afasiförbundet
Suppleant i MTM:s brukarråd

Linda Bergfeldt
Förbundssekreterare Afasiförbundet
ledamot i MTM Brukarråd